

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta právnická

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Vývoj správy berních povinností v českých zemích

Veronika Přikrylová

Plzeň 2021

ZÁPADOČESKÁ UNIVERZITA V PLZNI

Fakulta právnická

Akademický rok: 2020/2021

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(projektu, uměleckého díla, uměleckého výk

Jméno a příjmení: **Veronika PŘIKRYLOVÁ**
Osobní číslo: **R17B0094P**
Studijní program: **B6804 Právní specializace**
Studijní obor: **Veřejná správa**
Téma práce: **Vývoj správy berních povinností v českých zemích**
Zadávací katedra: **Katedra právních dějin**

Zásady pro vypracování

Bakalářskou práci bych ráda rozdělila do tří hlavních částí podle časového období, přičemž dále děleny částečně dle dílčích období jednotlivých dějinných epoch nebo podle vybírání

Rozsah bakalářské práce:
Rozsah grafických prací:
Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná**

Seznam doporučené literatury:

BUMBA, Jan, České katastry od 11. do 21. století
ČERVENÝ V. –ČERVENÁ J., Berní rula
DEMEL, Jaroslav, Dějiny fiskálního úřadu v zemích českých
DRACHOVSKÝ, Josef, Československé účetnictví státní
DRACHOVSKÝ, Josef, Přehled finančního hospodářství v Československé republice
ENGLIŠ, Karel, Soustava národního hospodářství
FALADA, David a STARÝ, Marek, Dějiny daní a poplatků
HLEDÍKOVÁ, Zdeňka, JANÁK, Jan a DOBEŠ, Jan, Dějiny správy v českých zemích: od počátků státu
nost
CHMELÍK, Milan, Vznik a vývoj daňové správy v Čechách
JURÍK, Pavel, Historie bank a spořitelen v Čechách a na Moravě
TALÍŘ, Matouš, K dějinám rakouského taxovnictví

Vedoucí bakalářské práce: **JUDr. et Mgr. Vendulka Valentová, Ph.D.**
Katedra právních dějin

Datum zadání bakalářské práce: **17. února 2020**
Termín odevzdání bakalářské práce: **31. března 2021**

Na tomto místě bych chtěla poděkovat svým rodičům za jejich podporu v celém mém studiu.

Věnováno babičce Jarmile.

„Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracovala sama a uvedla jsem všechny použité prameny.“

Veronika Přikrylová, květen 2021

Obsah

ÚVOD	1
1 Daně v období středověku	2
1.1 Daně v Čechách knížecích.....	2
1.2 Daně a správa daní v Čechách předhusitských.....	4
1.3 Daně v Čechách poděbradských a jagellonských.....	5
1.4 Daně v době předbělohorské.....	6
2 Daně v období absolutismu	9
2.1 České katastry.....	9
2.1.1 První berní rula	9
2.1.2 Druhá berní rula	11
2.1.3 První tereziánský katastr	11
2.1.4 Druhý tereziánský katastr	12
2.1.5 Exaequatorium dominicale	13
2.1.6 Josefínský katastr	14
2.1.7 Tereziánsko - josefínský katastr	14
2.1.8 Stabilní katastr	15
3 Daně a poplatky v 19. století.....	16
3.1 Přímé daně do roku 1918.....	17
3.1.1 Pozemková daň	17
3.1.2 Domovní daň	18
3.1.3 Všeobecná výdělková daň	18
3.2 Výdělková daň veřejně účtujícími podniků.....	19
3.3 Rentová (úroková) daň.....	20
3.4 Daň z příjmu (důchodová daň).....	21
3.5 Daň z vyššího služného.....	22
3.6 Nepřímé daně do roku 1918.....	22
3.6.1 Cla	23
3.6.2 Další nepřímé daně	24
3.6.2.1 Potravní daň	24
3.6.2.2 Cukerní daň.....	24
3.6.2.3 Pivní daň	25
3.6.2.4 Petrolejová daň	26
3.6.2.5 Lihová daň	26
3.7 Poplatky a příspěvky.....	27
3.8 Orgány státní daňové správy za Rakouska.....	28
3.9 Dávky veřejnoprávních korporací.....	29
ZÁVĚR	31

Seznam literatury: 35

ÚVOD

Daně jsou fenoménem ekonomickým, jejich zakotvení se však odehrává v oblasti práva. Každý stát má svou daňovou soustavu, která se tvořila průběžně s historickým vývojem země. Vývoj daní lze spojovat se vznikem organizovaných států a jejich vývojem. Daně se z podpůrného doplňkového zdroje panovníkovy pokladny stávají postupem času rozhodujícím příjmem veřejných rozpočtů.

Bakalářská práce se zabývá vývojem správy daní v českých zemích. Cílem práce je seznámit čtenáře s vývojem a historií daní na českém území a charakterizovat je. Popsat fungování daňového systému v jednotlivých fázích dějinného vývoje, nastínit vývoj jednotlivých daní a jejich stručnou charakteristiku.

Bakalářskou práci jsem rozdělila do tří hlavních kapitol podle časového období, tyto kapitoly jsou dále děleny dle dílčích období jednotlivých dějinných epoch a podle vybíraných daní.

První kapitola práce se věnuje období středověku až do doby předbělohorské. Druhá se zabývá daňovou problematikou v době absolutismu. Poslední část práce se zabývá obdobím 19. století a zpracovává jednotlivé druhy daní.

1 DANĚ V OBDOBÍ STŘEDOVĚKU

Vznik a vývoj daňové soustavy se ve středověkém českém státě odvíjel obdobně jako v jiných evropských monarchiích. Daňová soustava byla poměrně složitá a zahrnovala řadu plnění ze strany poddaného obyvatelstva vůči panovníkovi.¹

1.1 Daně v Čechách knížecích

Zavádění daní a poplatků na našem území je pevně spjato se vznikem raně feudálních monarchií. Avšak pramenů dokumentujících a mapujících toto období máme velmi málo.

Nejstarší prameny, ze kterých můžeme čerpat informace z oblasti daní pochází z doby vlády rodu Přemyslovců, nejsou to však samostatné dokumenty, které by upravovaly čistě tuto problematiku, jsou to zmínky především v kronikách, z nichž je možné dovodit, jak byly konstruovány jednotlivé daně, jak často byly vybírány a jaký měly dopad na poddané.

Příjmem panovníka nebyly pouze daně, velkou roli ve středověku hrály i jiné zdroje příjmů. Expanzivní politika Přemyslovců přinášela jednorázové hospodářské zisky v podobě válečné kořisti, od slabších sousedů pak byl vybírán roční poplatek za ochranu či neútočení. Rozpočet byl vylepšován i konfiskací jmění politických soupeřů.² Výnosné v té době bylo tzv. obnovování mince, což bylo snižování obsahu drahých kovů ve vládních ražbách.

Dalším příjmem panovníkovy pokladny pak byly výnosy z hospodaření knížecích statků.

Pravděpodobně nejstarší povinností obyvatel knížecích Čech byla platba *tributu pacis*, daně z míru, kterou byli povinni platit všichni svobodní rolníci, činila 12 denárů z rádla.³

---

¹ FALADA, David a STARÝ, Marek. *Dějiny daní a poplatků*. Praha: Havlíček Brain Team, 2009. ISBN 978-80-87109-15-1. str 54

² FALADA, David a STARÝ, Marek. *Dějiny daní a poplatků*. Praha: Havlíček Brain Team, 2009. ISBN 978-80-87109-15-1. str. 55

³ Rádlo – stará plošná míra, odpovídající dnes 8,5 ha

Obyvatelé byli také povinni vykonávat spoustu činností ve prospěch panovníka, zejména povinnost vojenské služby, dále práce při opravách hradů, mostů, cest, rybníků a další.

Zvláštní povinnosti měli obyvatelé ve vztahu k osobě knížete a jeho družině, při jejich objíždění země – poskytnout jim nocleh a stravu, osep pro koně, zajištění transportu koní a vozů, osobní doprovod družiny.

Další příjmy knížecí pokladny tvořily poplatky spojené s panovnickými regály a monopoly, zejména celní monopol, dále soudní poplatky a v neposlední řadě církevní desátek.

Daně a poplatky nebyly vybírány pouze v penězích, ale také v naturální formě, např. tzv. *nářez*, který se odváděl za pasení prasat v lesích a souvisel s lesním monopolem, byl placen ve vepřích a vepřovém mase.

Vybírání dávek bylo v období raného středověku svěřeno úředníkům hradské správy, zprvu kastelánům, poté vilíkům (vladařům) a hradským komorníkům. Část toho co vybrali si ponechávali jako odměnu za výkon úřadu a zbytek odesílali panovníkovi, takže překvapivě to co mělo plynout do pokladny panovníkovi, nakonec z velké části zůstávalo v soukromých rukou.⁴

---

⁴ FALADA, David a STARÝ, Marek. Dějiny daní a poplatků. Praha: Havlíček Brain Team, 2009. ISBN 978-80-87109-15-1. str. 57

1.2 Daně a správa daní v Čechách předhusitských

V průběhu 13. století v souvislosti s ekonomickými a společenskými změnami dochází v Čechách k zásadním změnám berní soustavy feudálního státu. Dochází k transformaci soukromoprávního pojetí státu na veřejnoprávní a k nárustu soukromého pozemkového vlastnictví.

Již z 11. a 12. století jsou doloženy soukromé majetky českých velmožů, ve 12. a 13. století zřejmě došlo k přechodu velkých pozemkových držav do vlastnictví privilegovaných vrstev, součástí těchto držav bylo i usedlé obyvatelstvo, a vytváří se zde vztah poddanosti k feudálům.⁵

Výpadek panovníkových příjmů, který byl způsoben tímto procesem, pak vedl k vypisování tzv. *obecné (generální) berně*, přímé majetkové daně, placené ze všech pozemků v zemi, a to bez ohledu na vlastníka, jednalo se v podstatě o projev z vůle panovníka, kterému šlechta mlčky přihlížela. Za posledních Přemyslovců obecná berně činila 15 grošů z lánu.⁶

K nové úpravě obecné berně došlo za vlády Lucemburků, kdy návrh Inauguračního diplomu, předložený Janu Lucemburskému v prosinci roku 1310, předpokládal nutný souhlas české šlechty ke každé berni. Její výše nesměla překročit 16 grošů a směla být vybírána pouze z tzv. rustikálu, tedy poddanské půdy, šlechtické pozemky, tzv. dominikál, měly být z berně vyňaty. Šlechtě prošla pouze navrhovaná hranice 16 grošů, bez ohledu na vlastnictví.

Vedle obecné berně mohl panovník vybírat i *berni speciální (zvláštní)*, která byla projevem jeho svrchované moci v královských doménách. Mezi speciální berně spadala i tzv. *berně židovská* – Židé byli podřízeni přímo panovníkovi a ten z titulu jim poskytované ochrany vybíral berni.

---

⁵ FALADA, David a STARÝ, Marek. Dějiny daní a poplatků. Praha: Havlíček Brain Team, 2009. ISBN 978-80-87109-15-1. str. 58

⁶ Lán je středověká plošná míra, její velikost závisela na mnoha faktorech, pohybovala se v rozmezí 11-17 ha

Okrajovým příjmem panovníka byl i každoroční *lenní poplatek*, výše byla zpravidla stanovena na 1% propůjčeného majetku.

Vlastníci pozemků, král či jiní feudálové, měli zájem na zvyšování jejich hospodářského výnosu, proto podporovali zakládání nových měst a vesnic. Příjmem z toho plynoucím byla tzv. *arha*, jednorázová částka, kterou kolonisté platili vlastníkovu půdy, výše se odvíjela od rozlohy pozemku.

Poddaní nadále vrchnostem platili tzv. *feudální rentu*⁷, u běžné usedlosti činila 40-80 grošů⁸, 3-8 kuřat, 10-200 vajec a povinnost roboty na dominikálních pozemcích v období žní.

Vzhledem k tomu, že se v průběhu 13. století rozpadla hradská soustava, tak výběr daní musel být nově administrativně zorganizován. Za vlády Václava II. byl výběr uskutečňován *kolektory (výběřčími) berně*, které jmenoval panovník zejména z řad měšťanů královských měst. Spolu s kolektory vybírali daně *písáři (notáři) berně*.

1.3 Daně v Čechách poděbradských a jagellonských

Husitská revoluce znamenala pustošivý zásah do ekonomických základů královské moci a musely být hledány nové způsoby jak zajistit panovníkovi příjmy.⁹

Základem zůstala *obecná berně*, která se ale značně proměnila, jejím základem už nebyly rustikální pozemky. Pod pojmem *obecná berně* se objevují nové dávky, např. daň z hlavy, daň kapitálová.

V roce 1517 byla zavedena zcela nová daň, *všeobecná berně ze jmění*, která postihovala veškerý majetek, a to včetně šlechtického, tedy nemovitosti, majetek movitý (kromě oděvů, nábytku, peněz v hotovosti) a úročný kapitál. Jednotná sazba byla

---

⁷ Věčná renta – v písemných pramenech označována jako *věčný úrok*

⁸ 15 grošů byla cena prasete, 37 grošů cena krávy

⁹ FALADA, David a STARÝ, Marek. Dějiny daní a poplatků. Praha: Havlíček Brain Team, 2009. ISBN 978-80-87109-15-1. str. 63

½ groše z každé kopy, tedy pod 1%, avšak i tak zdánlivě malá částka ozdravovala panovníkovy příjmy.

K velkému rozmachu dochází v oblasti daní spotřebních. Mezi nejdůležitější patřilo tzv. *posudné, berně pivní*, jejímž základem byl každý vystavený sud. Šlechta byla z daně osvobozena, pokud vařila pivo pro svou potřebu či své čeledi, měšťané platili bez výjimek.

Byly vytvořeny dva nové administrativní úřady pro výběr daní. Prvním byl *královský prokurátor*, poprvé jmenovaný císařem Zikmundem v roce 1437. Za vlády Jiřího z Poděbrad vzniklo *hejtmanství německých lén*, vybírající mimo jiné lenní poplatky.

Vybírání obecné berně měli na starost *berníci*, kteří byli vždy v počtu dvou v každém kraji, jeden za stav panský a jeden za stav rytířský. V roce 1517 byl zvýšen počet berníků na tři a byly tak reprezentovány všechny stavy. Jako odměna za výkon funkce byly zavedeny diety. Každý berník musel mít svého písaře, který měl pevně stanovený plat. Pro kontrolu vyúčtování berně volil sněm devítičlennou komisi. V roce 1517 byl zřízen *Nejvyšší berniční úřad*, v němž měl každý stav své 3 zástupce. Pravomoci v rámci ústřední správy si ponechal *ministr královské komory*.

1.4 Daně v době předbělohorské

Nástup Habsburků na český trůn vnesl nové prvky do vývoje veřejné správy a do oblasti výběru daní a poplatků. Snaha Habsburků o centralizaci monarchie, tedy podřízení českých zemských orgánů ústředním vídeňským znamenala, že v oblasti finanční přebírá pravomoci *Dvorská kancelář*.

Nadále zůstává zachována *obecná berně*, pro vybírání různých typů daní. Důraz je kladen na daně spotřebního charakteru, tzv. *berně třicátého peníze*, kterými bylo zatíženo vaření a šenkování piva, jeho dovoz i vývoz, dále prodej všech druhů obilí, prasat, koz, koní, ovcí, suken, pláten a dalšího. Po protestech královských měst byla v roce 1535 berně třicátého peníze zrušena.

Dále se vybírala tzv. *berně ze jmění*, postihující všechny druhy majetku, ta postupně zanikla.

V roce 1567 si šlechtici prosadili tzv. *berní domovní*, jejíž základní jednotkou byl obytný dům, a v roce 1596 přibýly 2 přímé daně, tzv. *berně z komínů* a tzv. *berně z krámů*.

Od poloviny 16. století roste význam daní nepřímých, vybírá se tzv. *posudné*, které činilo 14 penízů ze sudu piva pšeničného a 11 penízů ze sudu piva ječného.¹⁰ Z nepřímých daní je to dále *berně z prodeje*, která postihovala individuální prodeje.

Zásadní význam mělo i obnovení královských regálů, zejména *celního regálu*. Dále k významné úpravě došlo i v oblasti *horního a mincovního regálu*, a to za vlády Jagellonců v roce 1528, kdy došlo k významné dohodě s rodem Šliků, který těžil a mincoval stříbro v Jáchymově, panovníkovi bylo dle dohody nadále vyhrazeno těžení a mincování drahých kovů, méně ušlechtilé mohli dobývat i příslušníci privilegovaných vrstev, avšak za poplatků odváděný panovníkovi. V roce 1575 byl v Čechách zaveden *regál solní*, který byl spojen s dovozem alpské soli.

Vedle berní se v době předbělohorské vybíraly i *poplatky* za nejrůznější administrativní a soudní úkony, jejichž výše byla upravena *taxovními řády*.

Administrativa spojená s berněmi byla v této době značně byrokratizována. Za vlády Ferdinanda I. byl dokončen proces tvorby *nejvyššího berního úřadu*. V čele stáli 3 *nejvyšší berníci*, kteří byli voleni zemským sněmem, a každý reprezentoval 1 stav, svěřeno jim bylo vybírání většiny daní a jejich funkční období trvalo do dalšího sněmu. Od roku 1542 dostávali i řádnou odměnu spolu se 2 *berními písaři*, vyplácenou ze zemských peněz. Dále byli zřizováni *berníci krajsí*, v počtu dvou v každém ze 14ti krajů. Na krajské úrovni byla vybírána i nejdůležitější spotřební daň, tzv. *posudné*.

V roce 1556 se objevuje funkce *nejvyššího colmistra*, jakožto správce peněz vybraných za účelem postavení vojska.

---

¹⁰ FALADA, David a STARÝ, Marek. Dějiny daní a poplatků. Praha: Havlíček Brain Team, 2009. ISBN 978-80-87109-15-1. str. 67

Pro správu královského dominia speciale byl v roce 1527 zřízen nový orgán, *Česká komora*, které příslušelo především vybírání poplatků z hor, ungeltu, cel a mýt.

2 DANĚ V OBDOBÍ ABSOLUTISMU

Vítězství Habsburků v bitvě na Bílé Hoře v roce 1620 vedlo k nastolení absolutistického zřízení státu. V rukou panovníka byla soustředěná veškerá moc a většina rozhodovacích pravomocí. České země byly po třicetileté válce ve zbídačeném stavu, venkov i města byla zchudlá, lid trápil hladomor a nemoci, v důsledku čehož docházelo k úbytku obyvatel a snižování příjmů státní podkladny.

2.1 České katastry

Název *katastr* pochází ze středolatinšského *capitastrum*. Tvoří ho dvě části *caput* = hlava a *tastrum* = listina. Ve volném překladu znamená listinu uspořádanou podle hlav, později uspořádanou podle jakýchkoliv jednotek. Obecně pak slovem katastr byl označován správní nástroj, který stručně a přehledně vyznačoval soupis a popis zvláštních vlastností osob, věcí nebo práv.¹¹

2.1.1 První berní rula

Po konci třicetileté války zůstalo v Čechách, na Moravě a ve Slezsku velké množství opuštěných a vyhořelých usedlostí, které si šlechta, z větší části šlechta nečeská, sama zapojovala do svých panství. Do této daňové problematiky zasáhl Ferdinand III., když začal opět ukládat daně bez sněmu a tím rozhýbal staré zvyklosti.¹²

Sněm z roku 1652 nařídil sestavit nové krajské seznamy poplatníků podle příznávacích listů, měly se zvláště uvádět pusté grunty, aby mohlo být uplatněno panovníkovo právo odúmrti a dále se mělo zjišťovat kolik korců rolí osívá poddaný na jaře a kolik na podzim. Systém korců však nebyl zcela spolehlivý, neboť korec byla jen přibližná hodnota, jelikož se někde používal při výsevu *korec vyrchovatý*, jinde *korec na vrchu zarovnaný*. Sněm také uložil vytvoření nových berních jednotek zvaných *osedlosti*, tedy lány orné půdy podle místních poměrů různě rozsáhlé,

---

¹¹ BUMBA, Jan. České katastry od 11. do 21. století. Praha: Grada, 2007. ISBN 978-80-247-2318-1. str 11

¹² BUMBA, Jan. České katastry od 11. do 21. století. Praha: Grada, 2007. ISBN 978-80-247-2318-1. str 22-23

jejichž daňový základ závisel nejen na jejich výměře, nýbrž i na pracovní kapacitě hospodářově.¹³

V roce 1954 vznikla *První berní rula*¹⁴, platící na území Čech, jejíž základní berní jednotka byla „*osedlý*“, tj. sedlák skutečně hospodařící alespoň na polovině svých polí a robotující, daň byla stanovena na 8 zlatých rýnských. Rozloha osedlosti byla stanovena na 80 korců na rovině a 40 korců v horách. Berní povinnosti byly stanoveny i pro chalupníky a zahradníky, podíl daně pro chalupníka činil ¼ osedlého a pro zahradníka 1/8 osedlého. Půda byla rozdělena na ornou a neobdělávanou a orná půda byla dále rozdělena na základě bonity na dobrou, prostřední a špatnou.

Na Moravě byla vytvořena obdoba berní ruly, základní berní jednotkou byl jeden *lán*, jehož rozloha byla stanovena dle bonity půdy na: půda první kategorie 100 měřic, půda druhé kategorie 125 měřic a nejnižší bonita půdy 150 měřic polí.¹⁵

Proti zápisům v berní rule se brzy objevilo plno stížností, především z řad vrchnosti, a to na vysoký počet osedlých. V roce 1666 proto sněm schválil revizi berní ruly, avšak v roce 1669 ji zastavil jako příliš nákladnou.

Na Moravě se postupovalo obdobně, stavy se usnesly na revizitaci v roce 1669, a ta trvala 10 let.

---

¹³ BUMBA, Jan. České katastry od 11. do 21. století. Praha: Grada, 2007. ISBN 978-80-247-2318-1. str 23

¹⁴ Též nazývána První rustikální katastr (Catastrum rollare, Militare ordinarium, Steuerrolle 1650, Rustical – grundsteuer)

¹⁵ 1 měřice = 1900 m²

2.1.2 Druhá berní rula

Přes oprávněné stížnosti k nápravě výběru daní nedocházelo a nespravedlivé zdanění doléhalo na poddané. Vysoké daně je zbídačovaly, velké množství půdy nechávali sedláci ležet ladem, v krajní bídě dokonce sedláci z gruntu raději zběhli.

Reforma hraběte Kinského zavedla v roce 1683 povinnost stanovit výši daně s ohledem na úrodnost a výnosy půdy. Snížilo se zdanění pozemků v oblastech s horšími klimatickými podmínkami (především na horách), v neúrodnějších oblastech pak došlo ke zvýšení zdanění.

Další reforma hraběte Kinského v roce 1684 snížila daňovou zátěž obyvatel, a to tak, že pustá pole byla nově započítána jen polovinou své výměry. Došlo tak ke snížení daňového základu pro výpočet přímých daní a snížila se tak i daň samotná.

Takto upravená berní rula z roku 1684 je označována jako *Druhá berní rula*. Tyto reformy uklidnily poplatníky, počet stížností klesl, avšak stále zůstalo ještě mnoho nespravedlností.¹⁶

2.1.3 První tereziánský katastr

V roce 1740 nastoupila na trůn Marie Terezie, která přes namáhavé strategické vedení válek, stihla zajistit několik klíčových reforem, z nichž nejvýznamější jsou tzv. *tereziánské správní reformy*.

Politická správa byla oddělena od soudnictví a byla spojena se správou finanční. Zemské a krajské úřady byly obsazeny odborně vzdělanými, státu odpovědnými a státem placenými úředníky.

Práce na katastrálních reformách započaly probíhat již za vlády Karla VI. a Marie Terezie o ně zpočátku nejevila zájem, avšak v roce 1747 podepsala

---

¹⁶ BUMBA, Jan. České katastry od 11. do 21. století. Praha: Grada, 2007. ISBN 978-80-247-2318-1. str.23

Třetí berní rulu a stanovila tak její závaznost. Na její počest byl dokument nazván *První tereziánský rustikální katastr*.¹⁷

První tereziánský rustikální katastr vstoupil v platnost dne 1. 5. 1749 a nahradil předchozí berní rulu v Čechách a na Moravě lánové rejstříky.

První tereziánský rustikální katastr přinesl 3 zásadní principy:

1. Pozemek zapsaný jako poplatný „in ordinario“, zapsaný v předchozích rulách, je poplatný trvale, pokud přejde do rukou vrchnosti, tak jen směnou či za úplatu s patřičným daňovým odvodem státu.
2. Katastr přestal být tajemstvím, strany mohly proti jeho obsahu podávat do 3 let námítky a připomínky.
3. Držitelé půdy obdrželi vůbec poprvé výtahy z nové ruly (tzv. zásada publicity katastru).¹⁸

2.1.4 Druhý tereziánský katastr

Námítky proti Prvnímu tereziánskému rustikálnímu katastru směřovaly hlavně proti určování bonity půdy, tedy proti jednomu z kritérií určení výše daně. Proto prošel revizitací i tento katastr.

Nový katastr dokončený v roce 1755 se nazývá *Druhým tereziánským katastrem rustikálním*.¹⁹

Půda byla dle bonity rozdělena do osmi kategorií dle násobku výnosu. V první kategorii, tedy v nejvýnosnější skupině byly pozemky s šestinásobným výnosem oproti výsevu, v poslední skupině s výnosem dvou a půl násobným.

---

¹⁷ V literatuře též Rekalkulovaná rula

¹⁸ BUMBA, Jan. *České katastry od 11. do 21. století*. Praha: Grada, 2007. ISBN 978-80-247-2318-1. str. 31-32

¹⁹ Oficiální název Revisitationslanderscatastrum de Anno 1757, v literatuře též Čtvrtá berní rula

Rustikální katastr evidoval:

1. Pozemky a půdu užitečnou (zahrady a role, úhory, pastviny a porostliny křovím, vinice, louky, lesy, rybníky)
2. Admicula, tj. prostředky pomocné statku (chmelařství, pěstování prosa a výroba jahel, plavba dříví, chov dobytka, lnářství a výroba příze, potahy jako tržební živnosti)
3. Mlýny na mouku a jiné mlýny
4. Domy městské a venkovské
5. Pivovary městské
6. Různá řemesla.²⁰

2.1.5 Exaequatorium dominicale

Souběžně s tvorbou rustikálních katastrů probíhaly práce na dominikálním (panském) katastru.

Prvním tereziánský katastr obsahoval i soupis dominikálu, dále vrchnostenské užitky z podnikání, platů poddaných a roboty.

O stanovení výtěžků z dominikálu svedly stavy těžký boj, avšak dvůr neustoupil a zdanil dosud svobodnou půdu. Dvůr nechal dominikálu nižší zdanění oproti rustikálu, a to pouze 25% z hrubého výnosu, kdežto rustikál měl 33% z hrubého výnosu.²¹ Později byla pozemková daň zvýšena na 29 % z hrubého výnosu.

Označení katastr připadalo stavům sprosté a proto se panská evidence nazývala *Exaequatorium dominicale*.²² Platnost tohoto dominikálu byla vyhlášena v roce 1757.

---

²⁰ BUMBA, Jan. *České katastry od 11. do 21. století*. Praha: Grada, 2007. ISBN 978-80-247-2318-1. str. 33

²¹ BUMBA, Jan. *České katastry od 11. do 21. století*. Praha: Grada, 2007. ISBN 978-80-247-2318-1. str. 35

²² V překladu česky Vyrovnání panské, z lat. Equator rovník

Exaequatorium dominicale přinesl významnou skutečnost, a to, že půda zapsaná v exaequatoriu dominicale se mohla se svými věcnými právy zapisovat do zemských desek.²³

2.1.6   Josefínský katastr

Právním podkladem Josefínského katastru²⁴ byl Nejvyšší patent císaře Josefa II. ze dne 20. 4. 1785 o reformě pozemkové daně a vyměření půdy, kterým měla být reformována pozemková daň a vyměření půdy.

Nový katastr neměl rozlišovat půdu na rustikální a dominikální. Pozemky byly registrovány dle katastrálních obcí, ne dle panství. Josefínský katastr zjistil v Čechách až o 60 % zdanitelné půdy více než evidovaly předchozí katastry.

Josefínský katastr se v praxi neosvědčil, avšak jeho historický význam spočívá v možnosti studia hospodářských poměrů, v bohatství stále využívaných pomístních názvů a označení hranic katastrálních obcí, dnešních katastrálních území, dle kterých je veden i současný katastr.²⁵

2.1.7   Tereziánsko – josefínský katastr

Patentem ze dne 30. 6. 1793 zrušil Leopold II. Josefínský katastr a dnem 1. 8. 1793 zavedl *Tereziánsko – josefský katastr daně pozemkové*.²⁶

Nová evidence byla založena na principech katastru tereziánského a výměrách převzatých z katastru josefínského.

Tereziánsko – josefínský katastr platil až do roku 1846, do vyhlášení *Stabilního katastru*.

---

²³ BUMBA, Jan. *České katastry od 11. do 21. století*. Praha: Grada, 2007. ISBN 978-80-247-2318-1. str.35

²⁴ Označován též jako Josefský katastr

²⁵ BUMBA, Jan. *České katastry od 11. do 21. století*. Praha: Grada, 2007. ISBN 978-80-247-2318-1. str.46

²⁶ Kombinovaný způsob katastru tereziánského a josefínského, oficiální název Theresianisch – Josephinisches Grundsteuersystem

2.1.8 Stabilní katastr

Vypracování nového systému pro pozemkovou daň bylo svěřeno Dvorské kanceláři v roce 1806, výsledky její práce byly hodnoceny jako nevalné, proto dne 21. 8. 1810 založil císař František I. speciální *Dvorskou komisi pro úpravu daně pozemkové*.

Práce Dvorské komise pro úpravu daně pozemkové vyvrcholily vydáním patentu císaře Františka I. ze dne 23. 12. 1817 o dani pozemkové a vyměření půdy.

Vydáním patentu nastal čas k zahájení vyměřovacích prací. Byla vybudována katastrální triangulace.²⁷ Byly přesně vymezeny hranice pozemků, označené pozemky byly posléze zaměřeny. Základní jednotkou byla katastrální obec. U pozemků se evidovala jejich velikost, poloha a čistý výnos.

K vyhlášení platnosti stabilního katastru a nabytí právní účinnosti došlo v Čechách v roce 1860, na Moravě a ve Slezsku v roce 1851. Nařízením císaře Františka Josefa I. byl zrušen patent Františka II. ze dne 9. 4. 1793²⁸ a od té doby se stal stabilní katastr jedinou platnou úřední evidencí pozemkové daně.

---

²⁷ budování trigonometrické sítě pro účely katastru nemovitostí

²⁸ Nařízení stanovovalo zásadu udržování tereziánsko-josefínského katastru v souladu se skutečným stavem a s platnou evidencí

3 DANĚ A POPLATKY V 19. STOLETÍ

Ve druhé polovině 19. století se na našem území vytváří jednotná, relativně moderní soustava *daní a poplatků*.²⁹ Soustava vycházela částečně z absolutistické právní úpravy a navazovala na ni, postupem času byly zastaralé principy nahrazovány novými trendy, zejména centralizací daňového systému, rozšiřováním systému, zvýšením počtu a významu vybíraných daní pro příjmy státu. Od roku 1848 platil v českých zemích *princip všeobecné daňové povinnosti*, povinnosti, kdy každý občan musí platit daň, s výjimkou panovníka a dalších členů vládnoucí dynastie a osob, které měly jen nepatrný roční příjem.³⁰ V průběhu 19. století byla tato koncepce rovné daně principem tzv. *daňové spravedlnosti* a zavedením *daněprostého minima*, což byla stanovená hranice dosažených minimálních příjmů za rok, pod něž se daň neplatila.³¹

Jako prameny berní a poplatků lze v 19. století označit především:

1. normativní akty z doby absolutismu

- *monopolní řád č. 63/1835 Sb. z. p. z 11. července 1835,*

- *kolkový a taxovní patent č. 404/1840 Sb. z.s. ze dne 27. ledna 1840,*

- *patenty o trestním právu důchodovém a poplatkový zákon č. 50/1850 ř.z.*

2. zákony z dob konstitucionalismu

- *§ 14 základního zákona č. 141/1867 ř.z., o říšském zastupitelstvu,*

- *základní zákon č. 145/1867 ř.z., o moci vládní a výkonné*

- *zákon č. 220/1896 ř.z., o daních osobních*

---

²⁹ Daně byly označovány jako *berně*, poplatky jako *taxy*

³⁰ FALADA, David a STARÝ, Marek. Dějiny daní a poplatků. Praha: Havlíček Brain Team, 2009. ISBN 978-80-87109-15-1. str. 91

³¹ FALADA, David a STARÝ, Marek. Dějiny daní a poplatků. Praha: Havlíček Brain Team, 2009. ISBN 978-80-87109-15-1. str. 88

3. podzákoné právní předpisy (především vládní nařízení)

4. mezinárodní (mezistátní) smlouvy o daňových otázkách.³²

Kromě státních daní vybírala města a obce místní daně, a to buď souběžně, nebo doplňkově.

Základním rozdělením bylo rozlišení na *daně přímé a nepřímé*. *Přímé daně* můžeme rozdělit do dvou skupin, první skupinu tvoří *daně výnosové*: daň reální, tvořená daní pozemkovou a domovní, dále členěná na daň činžovní a daň třídní, druhou skupinu pak tvoří *daně důchodové*, či též daně osobní příjmové: daň z příjmu (důchodová daň) a daň z vyššího služného.

3.1 Přímé daně do roku 1918

Klíčovým právním předpisem z oblasti daní v 19. století byl zákon č. 220/1896 ř. z., o daních osobních přímých, přijatý 25. října 1896, účinný od 1. ledna 1898. Předpis jako první definoval moderní daňovou soustavu, kterou systematizoval. Zákon byl charakteristický svojí jasností a srozumitelností a vytvářel moderní daňovou soustavu osobních přímých daní, které všechny upravoval. Vytvořil spravedlivější rozvržení daňové zátěže.³³

3.1.1 Pozemková daň

Pozemková daň patřila mezi nejstarší součásti finanční soustavy. Zákonem č. 88/1869 ř. z. o regulaci pozemkové daně se sjednocovala pozemková daň, tento zákon byl později několikrát novelizován. Předmětem pozemkové daně byly veškeré zemědělsky upotřebitelné pozemky a dále lesy. Byl zaveden institut *daňového osvobození*, které mohlo být trvalé či dočasné. Subjektem daně byl faktický držitel pozemku, tedy nejen vlastník, ale i nájemce. Dle kontingentu, tedy částky určené pro jednu zemi, byla dále rozdělována na okresy a jednotlivé poplatníky. Rozdělování probíhalo dle katastrálního (hrubého) výnosu pozemků. Pozemková daň se platila

---

³² FALADA, David a STARÝ, Marek. Dějiny daní a poplatků. Praha: Havlíček Brain Team, 2009. ISBN 978-80-87109-15-1. Str. 90

³³ FALADA, David a STARÝ, Marek. Dějiny daní a poplatků. Praha: Havlíček Brain Team, 2009. ISBN 978-80-87109-15-1. Str. 94

jednou měsíčně a plátcí si mohli na základě novelizace z roku 1896 odečíst 15 % slevu na osobních daních.³⁴

3.1.2 Domovní daň

Daň domovní byla v roce 1820 oddělena od daně pozemkové přijetím patentu č. 204/1820 Sb. z. p. Domovní daň se dělila na *činžovní daň*, vybíranou v hlavních městech (Praha, Brno, Olomouc, Opava) a některých lázeňských městech a na *třídní daň*, která platila pro ostatní města. Předmětem daně domovní byly budovy určené k bydlení. Od daně domovní byly osvobozeny budovy sloužící k potřebě císaře a příslušníků jeho „domu“, dále církevní budovy, budovy určené k veřejně prospěšnému užívání, stavby neobydlené déle než jeden rok, novostavby, přestavby a přístavby po dobu dvanácti let (později šest let). Sazba byla vymezena procentem ze skutečného nebo odhadovaného nájemného po odečtení nákladů na opravu a údržbu budovy. Platilo, že ten, kdo skutečně zaplatil daň, si mohl ze svého výnosu osobních přímých daní odečíst 12,5 %. Splatnost daně byla stanovena čtvrtletně.³⁵

3.1.3 Všeobecná výdělková daň

Předchůdkyní všeobecné výdělkové daně byla za absolutismu *tarifní daň z provozování živnosti*, která byla zavedená v roce 1812. Patentem z 29. října byla vedle ní zavedena další výnosová daň, a to *daň z příjmu*, která znamenala zvýšení výnosových daní o 1/3. *Všeobecná výdělková daň* byla zavedená hlavou I. zákona č. 220/1896 ř. z. Daň rozšiřovala okruh osob zdaňovaných a snažila se upravit nedostatky dřívější tarifní daně a daně z příjmu.

---

³⁴ FALADA, David a STARÝ, Marek. Dějiny daní a poplatků. Praha: Havlíček Brain Team, 2009. ISBN 978-80-87109-15-1. Str. 95-96

³⁵ FALADA, David a STARÝ, Marek. Dějiny daní a poplatků. Praha: Havlíček Brain Team, 2009. ISBN 978-80-87109-15-1. Str. 96-97

Předmětem výdělkové daně bylo každé ziskové podnikání. Osvobození od daně bylo dáno buď ze zákona, nebo rozhodnutím správního orgánu, či na základě mezinárodní smlouvy. Od daně byly osvobozeny určité činnosti (spisovatelská, studenstská kondice, podomní obchod, atd) a dále subjekty dle povahy (státní podniky, živnosti provozované za pomoci rodinných příslušníků).³⁶

Subjektem byl provozovatel živnosti, tj. každý kdo skutečně trvale podnikal za účelem dosažení zisku. Poplatníci byli rozděleni do 4 tříd, a to dle povinnosti z předcházejícího roku. Výše platby pro první třídu překračovala 1000 zlatých - 2000K za rok, ve čtvrté třídě platili poplatníci 30 zlatých - 60K ročně.

Sazba této daně byla až do roku 1918 kontingentována. Počáteční částka byla stanovena na 17,7 miliónu zlatých, později po zavedení korunové měny byla vyčíslena na 35,5 miliónu korun, s tím, že každé dva roky se její částka zvyšovala o 2,4 % celkové sumy. Státní kontingent rozvrhovala *kontingentní komise ve Vídni*, a rozděloval se na kontingent společností a živnostníky.³⁷

3.2 Výdělková daň veřejně účtujících podniků

Výdělková daň veřejně účtujících podniků byla zvláštním druhem výdělkové daně, byla upravena v hlavě II. zákona č. 220/1896 ř. z., o osobních daních přímých.

Předmět výdělkové daně veřejně účtujících tvořilo podnikání veřejně účtujících podniků, pokud přinášelo zisk.

Subjektem byly veřejně účtující podniky, u kterých vznikla povinnost veřejně účtovat buď ex lege, nebo na základě stanov. Zákon demonstrativně uváděl například akciové společnosti, komanditní společnosti na akcie, pojišťovny, spořitelny apod.³⁸

---

³⁶ FALADA, David a STARÝ, Marek. Dějiny daní a poplatků. Praha: Havlíček Brain Team, 2009. ISBN 978-80-87109-15-1. str. 97-98

³⁷ FALADA, David a STARÝ, Marek. Dějiny daní a poplatků. Praha: Havlíček Brain Team, 2009. ISBN 978-80-87109-15-1. str 98-99

³⁸ FALADA, David a STARÝ, Marek. Dějiny daní a poplatků. Praha: Havlíček Brain Team, 2009. ISBN 978-80-87109-15-1. str 99

Od této daně byly osvobozeny podniky určitého druhu, např. ty jež se zabývaly charitativní, vzdělávací a podobnou činností a dále spolky, které byly převážně financované z příspěvků svých členů. Jednalo se především o záložny a některá družstva, zejména úvěrní. Společností s ručením omezeným byly osvobozeny od daně v případě, že jejich základní jmění nepřesáhlo částku jeden milión korun.³⁹

Veřejně účtující podniky každý rok předkládaly svou obchodní bilanci. Sazba daně byla u akciových společností stanovena progresivně. Byla vyčíslena na 10 % z čistého zisku, který se dále zvyšoval, a to na základě přímé úměry s vyplacenými dividendami. Pojišťovněm, záložnám, spořitelnám, zemským fondům a společnostem s ručením omezeným, které podléhaly dani, státem poskytoval určité úlevy. K dani bylo možné uložit samosprávné přirážky, proto bylo významné kde daný podnik sídlil. Daň se platila čtvrtletně.⁴⁰

3.3 Rentová (úroková) daň

Rentová (úroková) daň se objevila v českých zemích v roce 1868, do konečné podoby ji ustanovila třetí hlava zákona č. 220/1896 ř. z., o osobních daních přímých, a následující normy, např. č. 80/1901 ř. z.

Název rentová daň je odvozen od jejího předmětu, zdaňovala renty, tj. příjmy (kapitál), které plynuly příjemci z poměrně stálého pramene bez jeho zvláštního přímého přičinění.

Subjektem daně byl příjemce renty v Rakousku, fyzická osoba (občan, cizinec i apartrida) či právnická osoba. Osvobození od daně se týkalo dvou skupin:

---

³⁹ FALADA, David a STARÝ, Marek. Dějiny daní a poplatků. Praha: Havlíček Brain Team, 2009. ISBN 978-80-87109-15-1. str. 99

⁴⁰ FALADA, David a STARÝ, Marek. Dějiny daní a poplatků. Praha: Havlíček Brain Team, 2009. ISBN 978-80-87109-15-1. str. 100

1. stát, země, veřejně prospěšné fondy a ústavy a osoby, které nepřekročily státem stanovenou částku ročního příjmu 1200K.
2. alimenty (dětí a manželek), úroky ze státních dluhopisů, dividendy centrální banky a renty, zdaněné v cizině.⁴¹

Sazba rentové daně byla stanovena procentuálně, dle pravidelného či nepravidelného příjmu a jeho výše. Sazba byla v rozmezí 0,5 % – 10 %, u pronajatých živností byla sazba stanovena na 3 %. 1,5 % u vkladů a úroků ze zástavních listů zemských bank.⁴²

Daň byla hrazena pololetně, vždy k 1. červnu a k 1. prosinci.

3.4 Daň z příjmu (důchodová daň)

Důchodová daň nebo-li *daň příjmů* navazovala na starší *daň z hlavy a daň z platů a penzí veřejných a soukromých úředníků*. Byla zavedena patentem z 29. října 1849, a byla součástí čtvrté hlavy zákona č. 220/1896 ř.z., o osobních daních přímých. Původně byla zamýšlená jako doplňková a vyrovnávací platby.⁴³

Subjektem daně z příjmu byli všichni občané Předlitavska, kteří bydleli na území některého z království a zemí zastoupených na říšské radě, dále občané s místem pobytu mimo území Předlitavska, kterým plynul příjem z Předlitavska, dále cizinci žijící na území déle než jeden rok a cizinci, kteří měli jakýkoliv příjem z území Předlitavska a neprokázali, že ho již zdanili v domovském státě.⁴⁴

Osvobození od daně bylo vymezeno taxativně: císař, dále zahraniční diplomaté a osoby, jejichž celkový roční příjem nepřekročil stanovenou minimální hranici.

---

⁴¹ FALADA, David a STARÝ, Marek. Dějiny daní a poplatků. Praha: Havlíček Brain Team, 2009. ISBN 978-80-87109-15-1. str. 101

⁴² FALADA, David a STARÝ, Marek. Dějiny daní a poplatků. Praha: Havlíček Brain Team, 2009. ISBN 978-80-87109-15-1, str. 101

⁴³ FALADA, David a STARÝ, Marek. Dějiny daní a poplatků. Praha: Havlíček Brain Team, 2009. ISBN 978-80-87109-15-1. str. 101

⁴⁴ FALADA, David a STARÝ, Marek. Dějiny daní a poplatků. Praha: Havlíček Brain Team, 2009. ISBN 978-80-87109-15-1. str. 102

Základ daně byl stanoven po srážce režie domácnosti, pojistného, srážkách na děti, na základě průměrných příjmů za poslední tři roky. O 10–15 % se zvyšovalo zdanění u jednočlenných a dvoučlenných domácností. Daň byla určena nejprve pevně stanovenou částkou a posléze odstupňována progresivně do několika desítek tříd.

Daň se platila dvakrát ročně, a to k 1. červnu a k 1. prosinci. Srážkami z platu byla prováděna u osob ve veřejné službě.

Poplatný příjem stanovovaly a vyměřovaly odhadní okresní komise, výsledek zapisovaly do rejstříku hlásily finančnímu úřadu I. instance, který zaslal poplatníkovi platební rozkaz.⁴⁵

3.5 Daň z vyššího služného

Daň z vyššího služného je specifickou daní z příjmu. Ustanovení o této dani byly zařazeny do hlavy IV. zákona č. 220/1896 ř. z. Platila se vedle důchodové daně. Subjektem daně byli zaměstnanci ve státní a soukromé službě, v případě, že jejich plat byl vyšší než 3200 zlatých, později 6400 K za rok. Sazba byla vymezena procentuálně, devět tříd bylo odstupňováno v rozmezí 0,4 % – 6 %.

Daň byla v roce 1914 zrušena a opět zavedena páteřním zákonem Englišovy daňové reformy, zákonem č. 76/1927 Sb. z a n.⁴⁶

3.6 Nepřímé daně do roku 1918

Druhou skupinou daní jsou *daně nepřímé*, byly spojeny s příjmem při jeho realizaci, tj. uvalovaly se na spotřebu a hradil je prodejce, výrobce, resp. poskytovatel věcí či služeb, a tím přenášel daňovou zátěž na jiný subjekt (odběratele, uživatele, konečného spotřebitele).

Sazba u nepřímých daní byla procentní nebo určena specificky, dle váhy, počtu kusů.

Jelikož neexistovala jednotná úprava daní nepřímých, tak byla tato soustava velmi roztržštěná a zastaralá, vesměs používající normy z období absolutismu.

---

⁴⁵ FALADA, David a STARÝ, Marek. Dějiny daní a poplatků. Praha: Havlíček Brain Team, 2009. ISBN 978-80-87109-15-1. str. 103

⁴⁶ FALADA, David a STARÝ, Marek. Dějiny daní a poplatků. Praha: Havlíček Brain Team, 2009. ISBN 978-80-87109-15-1. str. 101

Prameny nepřímých daní:

- nařízení č. 120/1899 ř.z., o změně nepřímých dávek a cla (upravovalo daň z piva, vína, lihu, daň z cukru, a otázky týkající se cla).

Velké množství nepřímých dávek bylo v 19. století označováno jako *cla*.

3.6.1 Cla

Clo, resp. celní poplatek, je dávka vybíraná státem při přechodu zboží přes celní hranici. Stát, nebo skupina států je používá jako tzv. ochranný prostředek (aby ochránil svůj vnitřní trh před zbožím z okolních zemí), jako prostředek ekonomické formy politického boje a v neposlední řadě jako prostředek, jak získat peníze.⁴⁷

Clu historicky předcházelo vybírání *mýt* vlastníky pozemků, poplatky za uskladnění zboží ve městech (*ungelty*), *akcízy*⁴⁸ aj.

Právní úprava cla v českých zemích byla obsažena v celním a monopolním řádu z 11. 7. 1835, který reguloval především procesní otázky, dále v patentu č. 244/1851 ř.z. (celní zákon a celní tarif) a později v novém celním zákoně č. 20/1906 ř. z.

Podle cíle zboží se rozlišovalo *clo vývozní*, *clo dovozní* a *clo průvozní* (tranzitní).

Podle způsobu výpočtu, resp. sazeb se rozlišovala *cla valorická*, *cla specifická* a *cla kombinovaná*.

Subjektem cla byl ten, který vyvážel zboží přes hranici nebo dovážel zboží přes hranici. Vláda mohla v určitých případech udělit výjimku zboží, které clu nepodléhalo (např. v době krize pro obilí).

Osvobozeno bylo od cla zboží dovážené pro císaře, oblečení imigrantů do monarchie, urny s popelem mrtvých a mrtvá těla.

---

⁴⁷ Definice cla, více na: <https://www.celnisprava.cz/cz/clo/Stranky/default.aspx>

⁴⁸ Akcíz byla daň z dovozu některého zboží do města

Sazba cla byla valorická a byla určována dle druhu zboží, každé zboží náleželo do jedné z 51 tříd celního tarifu a byla k němu přiřazena přesná sazba.

3.6.2 Další nepřímé daně

Mezi další nepřímé daně vybírané v 19. století patřily: *potravní daň, pivní daň, cukerní daň, daň z lihu, petrolejová daň, potravní daň z masa spotřebovaného mimo velká města a potravní daň z vína prodávaného na venkově.*

3.6.2.1 Potravní daň

Akcíz nebo-li potravní daň byla tradiční nepřímou daní. Potravní daň byla právně upravena patentem č. 74/1829 Sb. z. s.

Předmětem potravní daně bylo zboží vymezené v akcízovém tarifu, když toto zboží bylo vyvezeno do určených měst za účelem spotřeby. Daň nahrazovala daň z masa a vína vybíranou na venkově.

Poplatníky byli obchodníci. Výběr se uskutečňoval zvláštním způsobem: prováděly jej soukromé osoby, které složily jistinu a stanovenou částku posléze odvedly do státního rozpočtu, obnos, který vybrali nad tuto stanovenou částku, si ponechávali jako zisk z podnikání. Pouze ve Vídni vybíral tuto daň sám stát.

3.6.2.2 Cukerní daň

Cukerní daň byla zavedena v roce 1849, při vývozu cukru do zahraničí se vracela. Byla doplňkem prohibitivních cel na dovážený a premií na vyvážený cukr, které byly poskytovány dle množství vyváženého cukru.

Stabilní úpravou cukerní daně byl zákon č. 97/1888 ř.z., o zdanění cukru, jež byl novelizován císařským nařízením č. 120/1899 ř.z., o změně nepřímých dávek a cla, které dost zvyšovalo sazbu daně, a dále zákony č. 26/1903 ř.z. a č. 27/1903 ř.z., ve spojení s císařským nařízením č. 160/1903 ř.z.

Subjektem daně z cukru byla osoba, která poskytovala cukr do volného oběhu v tuzemsku, a to bez ohledu na to, zda to byl cukr dovezený nebo cukr český z tuzemského cukrovaru či skladiště. Vzhledem k tomu, že v cukrovarnickém odvětví

spolu působila různá podnikatelská společenství, tak zákon upravoval vznik daňové povinnosti více subjektů, ti byli odpovědni společně a nerozdílně (solidárně).

Osvobození od daně měl cukr, který byl vyvážen do zahraničí, dále cukr nepoživatelný, který byl určen k výrobě a cukr určený pro dobytek.

Sazba daně se odvíjela od druhu a množství cukru. Plnění této povinnosti bylo přísně kontrolováno, a to tak, že jednou ročně probíhala kontrola, zda jsou zásoby cukru v souladu se zápisy daňovými, případný přebytek byl zabaven, pokud byl zjištěn dvojnásobný přebytek, tak se jednalo o trestný čin.

3.6.2.3 Pivní daň

Pivní daň vznikla v Čechách již 1627, když Habsburkové potřebovali uhradit žold vojákům v třicetileté válce. V 19. století platil patent z roku 1729 o mimořádné dani nápojové, která prošla změnami v roce 1858.

Moderní úpravu pivní daně vytvořilo císařské nařízení č. 120/1899 ř.z., o změně nepřímých dávek a cla, jemuž bylo podrobena veškeré pivo, které bylo vyrobeno v českých zemích.

Poplatníky daně byli výrobci, tedy vlastníci pivovaru. Výrazná sleva na dani byla poskytována menším pivovarům.

Pokud se zjistilo, že byla daň chybně vypočtena a zaplácena, vypočetl částku finanční úřad a zaplatit daň musel ředitel provozu, vlastník pivovaru byl ručitelem.

Pokud bylo pivo vyvezeno do zahraničí, daň se vracela tomu, který pivo vyvezl či vyrobil.

Sazba daně byla stanovena dle množství extraktu na hektolitr. Daň byla splatná předem, a to buď hotově, či na úvěr.

3.6.2.4 Petrolejová daň

Petrolejová daň byla do roku 1882 součástí cla na minerální oleje. Jako samostatná nepřímá daň vznikla zákonem č. 55/1882 ř.z., o spotřební minerální dani. Novelizována byla v roce 1903 výnosem ministerstva financí č. 143/1903 ř.z.

Daňi podléhal všecken petrolej, který měl hustotu řidší než 830 (později 880) stupňů a byl vyráběn na českém celním území.

Poplatníkem byl výrobce. Od daně byl osvobozen benzín, který byl využíván k průmyslovým účelům, dále denaturovaný benzín, který sloužil jako rozpouštědlo a také benzín vyvážený.

Sazba petrolejové daně činila na začátku 20. století 13 korun za 100 kg čistého petroleje.

3.6.2.5 Lihová daň

Lihová daň patří v českých zemích k tradičním daním. První velká regulace této daně byla patentem o potravní dani z roku 1829, která zdaňovala import lihu do hlavních měst a čepování alkoholických nápojů na venkově.

Stabilní úpravy se lihová daň dočkala zákonem č. 95/1888 ř.z., o úpravě individuální distribuce alkoholu, císařským nařízením č. 120/1899 ř.z., o změně nepřímých dávek a cla a dále zákony č. 11 a č. 14/1914 ř.z.

Zdanění podléhal alkohol, který byl vyroben v lihovarech. Poplatníkem byly domácí lihovary, kromě těch malých, které produkovaly líh pouze pro spotřebu domácností, dále byl osvobozen z platby líh pro vědecké účely a líh pro živnosti, a to v případě, že byl denaturován (u denaturovaného byl placen poplatek).

Lihovary byly rozděleny do 6 skupin, pro určení výše sazby je pak rozdělovali na dva typy: produkční lihovary a konzumní lihovary.

K zajištění splacení daně daň byl zřízen institut zástavního práva.

3.7 Poplatky a příspěvky

Vedle daní tvořily významný zdroj příjmů státu *poplatky a příspěvky*, též zvané *taxy*⁴⁹.

Významnou úpravu poplatků přinesl kolkový a taxovní patent č. 404/1840 Sb. z.s., jednotně upravující soudní, správní, komorní poplatky, poplatky související s úkony zemských desek, poplatky z pozemkových knih, dědickou daň a poplatkový ekvivalent. Dále poplatkový patent č. 50/1850 ř.z., jež formálně nahrazoval první část taxovního patentu.

Poplatkový zákon se skládal ze dvou částí, první část upravovala všeobecnou materii a druhá pak obsahovala abecední seznam předmětů, které poplatkům podléhaly.

Poplatky byly stanoveny pevnou částkou, procentně či stupňovitě. Hradily se kolkem či v hotovosti.

Mezi nejvýznamější poplatky patřila *daň dědická* a *poplatky inter vivos*, *darovací poplatky*.

Poplatky imobiliární (z převodu nemovitosti) byly upraveny poplatkovým zákonem a do roku 1918 změněny zákonem č. 89/1862 ř.z., císařským nařízením č. 158/1899 ř.z. a zákonem č. 74/1901 ř.z. K sazbě stanovené procentně byla připočtena přírážka ve výši 25%. Na výši poplatku měla vliv i hodnota převáděné nemovitosti, dále poměr mezi převodcem a nabyvatelem, také způsob, jakým byla nemovitost užívána a další.

Osvobozeny od daně byly obvyklé převody mezi manželi, dále příbuznými do 2.linie a zetěm či snachou.

Tradičním poplatkem byly *horní dávky*, patřila sem například dávka za propůjčení práva dolovat. Horní zákon č. 146/1854 ř. z. zrušil všechny horní poplatky a nechal pouze *horní desátek* a *měrné*, které bylo za propůjčené právo dolovat, stanoveno pevnou částkou za zákonem vymezenou míru.

---

⁴⁹ Z lat. Taxare – dotknout se, vytknout

3.8 Orgány státní daňové správy za Rakouska

V období 19. století se na území českém vytvořila moderní soustava státní daňové správy, která fungovala s určitými změnami až do 50. let 20. století. Byla to specifická součást státní správy, která byla jednotná, centralizovaná a měla celostátní působnost.

Systém berních úřadů a orgánů a počet instancí se lišil podle toho o jaký typ daně se jednalo. Zvláštností byl i laický prvek v první a druhé instanci u daně všeobecné výdělkové a daně důchodové.

U všeobecné daně výdělkové a daně z příjmu byla soustava dvojinstanční, proti rozhodnutí 1. instance mohl poplatník či předseda komise podat odvolání, rekurz nebo stížnost k 2. instanci. První instanci tvořila okresní daňová ukládací komise při berních správách, která se skládala z předsedy a členů. Polovina členů byla volena a druhá polovina jmenována, přičemž alespoň dva museli být správní úředníci příslušného finančního úřadu. Nominaci členů prováděly zájmové korporace. Druhou instanci tvořila zemská daňová odvolací komise, kterou tvořili dva jmenovaní úředníci správy finanční, předseda, jež byl jmenován a dva členové, kteří byli voleni obchodními komorami a zemským sněmem.⁵⁰

Ostatní druhy daní pak měly soustavu orgánů trojinstanční, avšak řízení probíhalo jako dvojinstanční. U přímých daní bylo možné v 1. instanci podat odvolání či rekurz k 2. instanci, u daní nepřímých se odvolání či rekurz podávalo k 3. instanci. Orgány v první instanci se označovaly jako berní správa, jejímiž dozorovými, výběrovými a pomocnými orgány byly berní úřady. Druhá instance byla tvořena zemskými finančními ředitelstvími a třetí instanci tvořilo ministerstvo financí ve Vídni. Ministerstvu financí byly přímo podřízeny centrální úřady pro jednotlivá finanční odvětví, jako například státní centrální pokladna a centrální úřad pro vyměňování tax a poplatků.

---

⁵⁰ FALADA, David a STARÝ, Marek. Dějiny daní a poplatků. Praha: Havlíček Brain Team, 2009. ISBN 978-80-87109-15-1. str 114

Po vyčerpání všech opravných prostředků bylo možné podat stížnost k Nejvyššímu správnímu soudu. Existovala však řada výjimek, kdy byl soudní přezkum vyloučen, a to ve věcech cla, cukerní, lihové, pivní a petrolejové daně.

3.9 Dávky veřejnoprávních korporací

V 19. století až do první poloviny 20. století existovaly kromě státních daní a poplatků ještě *dávky teritoriálních veřejnoprávních korporací*, které ukládaly a vybíraly územní samosprávné korporace, a to obce, okresy a země.

Vznik samosprávných dávek je spojen se vznikem obecní samosprávy a významným a trvalým důsledkem revolučního dění 1848. Vystaly z potřeby nahradit zanikající vrchnostenskou správu, jinou správou, takovou, která bude efektivnější a modernější. Vznikla tak druhá kolej veřejné správy, nejdříve jen obecní samospráva, a později od roku 1864 i zemská a okresní.

Samosprávné dávky můžeme rozdělit na dva druhy: *dávky typu daní* a *dávky typu poplatků*. Dávky typu daní byly obecní, okresní a zemské přírážky k daním přímým a dani potravní, dále zemské a obecní samostatné dávky. Dávky typu poplatků byly zemské, okresní a obecní poplatky a příspěvky.

Samotná realizace výběru dávek byla svěřena regionům. Přírážky a určité samostatné dávky byly vybírány povinně na základě zákona, a to dle státem vydaných kogentních pravidel, výši dávek pak určoval konkrétní orgán samosprávy dle svého uvážení. U ostatních daní, poplatků a příspěvků rozhodovala samospráva, zda je zavede a v jaké podobě. Byli omezeni pouze tím, že předmět dávky se musel nacházet v obvodu obce.

Samosprávným dávkám podléhaly fyzické osoby, které bydlely v teritoriu územní korporace, dále právnické osoby, mající sídlo v teritoriu územní korporace a předmět se nalézal v obvodu té dané obce, okresu či země.

Přírážky de facto zdaňovaly tentýž předmět souběžně se státem, byla to forma dvojího zdanění, byly stanoveny procentem z příslušné státní daně. Přírážky byly zřízeny obecním zřízením č. 170/1849 ř.z. , a to k dani z příjmu, od roku 1859 byly rozšířeny i na daň reální a daně z výdělku a k potravinové dani.

Samosprávné dávky se staly velmi důležitým zdrojem příjmů samospráv.

Mezi samosprávné obligatorní dávky patřily:

1. Dávka z přírůstku hodnoty nemovitosti

Podnětem pro přijetí této dávky byly růst cen stavebních pozemků. Dávka se vybírala při úplatném převodu nemovitosti, a to z rozdílu mezi cenou při posledním převodu a cenou při novém převodu, za podmínky, že rozdíl vznikl bez přičinění vlastníka. Osvobozen od dávky byl převod na stát, samosprávy, veřejně prospěšné korporace a osoby vyňaté na základě mezinárodních smluv a dále pokud byl přírůstek menší než 5%. Poplatníkem byl zcizitel a sazba byla procentní, odvíjela se od přírůstku.

2. Dávka ze zábav

Dávka byla vypočítávána z celkových nákladů taneční, hudební, kinematografické a jiné zábavy, která byla uspořádána na veřejném prostranství či v místnosti. Osvobozeny od dávky byly soukromé akce, akce vědecké, vzdělávací či vyučovací, či akce, které pořádaly žáci a studenti škol. Poplatníkem měl být každý účastník, ale vzhledem k náročnosti výběru a kontroly výběru, byl zástupcem poplatníků organizátor, který byl oprávněn pro tyto účely vybírat vstupné.

Zemské poplatky byly například poplatky z honebních a rybářských lístků, silniční mýto *obecní poplatky* byly poplatky z masa, poplatky z lovu, poplatky z držení zbraní, poplatky ze psů, poplatky z nápojů, vodné, mýtné, mostné a další.

Samosprávné dávky se staly velmi důležitým a významným zdrojem příjmů samospráv.

ZÁVĚR

Ve středověku se daňová soustava v českých zemích vyvíjela podobně jako v okolních evropských zemích. Základem byla řada povinností ze strany poddaného obyvatelstva, které muselo plnit vůči panovníkovi. Výběr daní byl uskutečňován panovníkem, toto právo se postupně rozšiřuje na šlechtu a po období husitských válek moc panovníka a šlechty nahrazují stavy. Veřejné finance tvoří daně, poplatky, cla a výnosy z panovnických regálů a monopolů.

Expanzivní politika Přemyslovců přinášela jednorázové hospodářské zisky v podobě válečné kořisti, od slabších sousedů pak byl vybírán roční poplatek za ochranu či neútočení. Rozpočet byl vylepšován i konfiskací jmění politických soupeřů.

V průběhu 13. století v souvislosti s ekonomickými a společenskými změnami dochází v Čechách k zásadním změnám berní soustavy feudálního státu. Dochází k transformaci soukromoprávního pojetí státu na veřejnoprávní a k nárustu soukromého pozemkového vlastnictví. Byla zavedena tzv. generální berně, přímá majetková daň, placená ze všech majetků v zemi.

Husitská revoluce znamenala pustošivý zásah do ekonomických základů královské moci a musely být hledány nové způsoby jak zajistit panovníkovi příjmy. Základem zůstala obecná berně, která se ale značně proměnila, jejím základem už nebyly rustikální pozemky. Pod pojmem obecná berně se objevují nové dávky, např. daň z hlavy, daň kapitálová. V roce 1517 byla zavedena zcela nová daň, všeobecná berně ze jmění, která postihovala veškerý movitý i nemovitý majetek včetně šlechtického.

Nástup Habsburků na český trůn vnesl nové prvky do vývoje veřejné správy a do oblasti výběru daní a poplatků. Habsburkové se snaží o centralizaci monarchie, tedy podřízení českých zemských orgánů ústředním vídeňským. V roce 1567 si šlechtici prosadili vybírání tzv. berně domovní. Od poloviny 16. století roste význam daní nepřímých, vybírá se tzv. posudné, berně z prodejů, která postihovala individuální prodeje. Zásadní význam mělo i obnovení královských regálů, zejména celního regálu. Dále k významné úpravě došlo i v oblasti horního a mincovního regálu.

Po konci třicetileté války zůstalo v Čechách, na Moravě a ve Slezsku velké množství opuštěných a vyhořelých usedlostí, které si šlechta sama, z větší části šlechta nečeská, zapojovala do svých panství. Do této daňové problematiky zasáhl Ferdinand III., když začal opět ukládat daně bez sněmu a tím rozhýbal staré zvyklosti. Období absolutismu je obdobím vzniku českých katastrů.

Ve druhé polovině 19. století se na našem území vytváří jednotná, relativně moderní soustava daní a poplatků. Soustava vycházela částečně z absolutistické právní úpravy a navazovala na ni, postupem času byly zastaralé principy nahrazovány novými trendy, zejména centralizací daňového systému, rozšiřováním systému, zvýšením počtu a významu vybíraných daní pro příjmy státu. Od roku 1848 platil v českých zemích princip všeobecné daňové povinnosti, povinnosti, kdy každý občan musí platit daně, s výjimkou panovníka a dalších členů vládnoucí dynastie a osob, které měly jen nepatrný roční příjem. V průběhu 19. století byla tato koncepce rovné daně principem tzv. daňové spravedlnosti a zavedením daněprostého minima, což byla stanovená hranice dosažených minimálních příjmů za rok, pod něž se daň neplatila.

V 19. století byla zavedena všeobecná výdělková daň, výdělková daň veřejně účtujících podniků, rentová daň, petrolejová daň, lihová, cukerní, potravní daň z masa spotřebovaného mimo velká města a potravní daň z vína prodávaného na venkově.

ABSTRACT

Development of system and administration of tax duties in the Czech lands

In the Middle Ages, the tax system in the Czech lands developed similarly to the surrounding European countries. The basis was a number of duties on the part of the subject population, which he had to fulfill towards the monarch. The collection of taxes was carried out by the monarch, this right is gradually extended to the nobility, and after the Hussite wars, the power of the monarch and the nobility replaced the estates. Public finances consist of taxes, fees, duties and revenues from royal shelves and monopolies.

The expansionist policy of the Přemyslids brought one-off economic gains in the form of war booty, and a weaker fee for protection or non-aggression was collected from weaker neighbors. The budget was also improved by confiscating the assets of political opponents.

During the 13th century, in connection with economic and social changes, there were fundamental changes in the tax system of the feudal state in Bohemia. There is a transformation of the private law concept of the state to public law and an increase in private land ownership. The so-called general tax was introduced, a direct property tax, paid on all property in the country.

The Hussite revolution meant a devastating encroachment on the economic foundations of royal power, and new ways had to be sought to secure the monarch's income. The basis remained the general barn, which, however, changed considerably, its basis was no longer rustic land. Under the term general tax, new benefits appear, eg head tax, capital tax. In 1517, a completely new tax was introduced, a general tax on property, wh

The accession of the Habsburgs to the Czech throne brought new elements to the development of public administration and to the collection of taxes and fees. The Habsburgs seek to centralize the monarchy, that is, to subordinate the Czech provincial authorities to the central Viennese one. In 1567, the nobles enforced the collection of the so-called house tax. Since the middle of the 16th century,

the importance of indirect taxes has been growing, the so-called assessment taxes have been collected from sales, which affected individual sales. The restoration of the royal shelves, especially the customs shelf, was also crucial. There was also a significant adjustment in the area of the upper and coin rack.ich affected all movable and immovable property, including aristocratic property.

After the end of the Thirty Years' War, a large number of abandoned and burnt-out homesteads remained in Bohemia, Moravia and Silesia, which the nobility themselves, mostly non-Czech nobility, incorporated into their estates. Ferdinand III intervened in this tax issue when he began to impose taxes again without the Assembly, thus stirring up old customs. The period of absolutism is the period of the origin of the Czech cadastres.

In the second half of the 19th century, a unified, relatively modern system of taxes and fees was created in our territory. The system was based in part on absolutist legislation and followed it, over time, obsolete principles were replaced by new trends, especially the centralization of the tax system, expanding the system, increasing the number and importance of taxes collected for state revenues. Since 1848, the principle of general tax liability has applied in the Czech lands, an obligation where every citizen must pay taxes, with the exception of the monarch and other members of the ruling dynasty and persons who had only a small annual income. During the 19th century, this concept of a flat tax was the principle of the so-called tax justice and the introduction of a tax-free minimum, which was the set limit of the achieved minimum income for the year below which the tax was not paid.

In the 19th century, the general income tax, the income tax of publicly charged companies, the annuity tax, the kerosene tax, the alcohol tax, the sugar tax, the food tax on meat consumed outside large cities and the food tax on wine sold in the countryside were introduced.

Seznam literatury:

BUMBA, Jan. *České katastry od 11. do 21. století*. Praha: Grada, 2007. ISBN 978-80-247-2318-1.

BRÁF, Albín. *Finanční věda*. Dostupné online z: <https://ndk.cz/view/uuid:087cef10-b329-11de-bac8-0013d398622b?page=uuid:7e26e030-0b47-11e7-a48c-5ef3fc9ae867>

ČERVENÝ V. – ČERVENÁ J., *Berní rula. Generální rejstřík ke všem svazkům (vydaným i dosud nevydaným) berní ruly z roku 1654 doplněný (tam, kde se nedochovaly) o soupis poddaných z roku 1651. I./II.* Praha: Libri, 2003.

FALADA, David a STARÝ, Marek. *Dějiny daní a poplatků*. Praha: Havlíček Brain Team, 2009. ISBN 978-80-87109-15-1.

HLEDÍKOVÁ, Zdeňka, JANÁK, Jan a DOBEŠ, Jan. *Dějiny správy v českých zemích: od počátků státu po současnost*. [1. vyd.]. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2005. ISBN 80-7106-709-1.

JUŘÍK, Pavel. *Historie bank a spořitelen v Čechách a na Moravě*. Praha: Libri, 2011.

MALÝ, Karel. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. Praha: Leges, 2010. Student (Leges). ISBN 978-80-87212-39-4.

PEKAŘ, Josef. *České katastry 1654-1789*. Praha, 1915.

TALÍŘ, Matouš. *K dějinám rakouského taxovnictví*. V Praze, 1906.